

Kirjaston lukusali. Kuva Teuvo Kanerva, Museovirasto.

Kirjastojen kehitys ja valtionapupolitiikka 1900-luvun jälkipuolella

Anni Vartola

Kirjastot 1940-luvulla

- kirjastolainsäädännön tavoitteet kansansivistyksen kohottaminen ja kansalaisten itseopiskelun edistäminen
- valtionapua käytännössä vain köyhien syrjäkyläkirjastohankkeisiin
- resurssitehokkuus: kirjastoista yleisiä sivistystaloja, kun esimerkiksi kunnantalo, terveystalo, kotiseutumuseo, kansalaisopisto tai kerho- ja nuorisotalo yhdistetään saman katon alle

Kirjastot 1950-luvulla

- suuret ikäluokat tarvitsevat oppia ja sivistystä
- vaurastuva Suomi rakentaa kirjastoja mahdollisimman järkevästi
- kirjaston sijainti, valvonta ja myöhempi laajennettavuus tärkeintä
- kirjastolle oma, tunnistettava olemus arkkitehtuurin avulla

Kirjastot 1960-luvulla

- uusi kirjastolaki luo maakuntakirjastojärjestelmän
- valtionapua uusien kirjastotalojen rakentamiseen
- suuret ja näyttävät kaupunginkirjastot syntyvät
- uudet musiikkiosastot etenkin nuorisolle

Vuoden 1961 kirjastolaki lisäsi merkittävästi valtion tukea kunnankirjastojen rakentamiseen, kunnostamiseen, ylläpitoon ja toimintaan. Jos kunta halusi kirjastohankkeeseensa valtion rahoitustukea, valtionavun edellytykseksi asetettiin erilaisia normeja ja säädöksiä kirjastojen huonetilaohjelmasta ja hyötypinta-aloista. Rakennuskustannuksia kontrolloitiin. Valtionapuun oikeuttavien rakennuskustannusten enimmäismäärät (ns. normaalihinnat) vahvistettiin vuosittain.

Lääninhallitukset ja kouluhallitus valvoivat uusia kirjastohankkeita ja suunnitelmien laatua tarkasti. Uuden kirjaston rakentamiseen tarvittiin opetusministeriön lupa.

Kirjastot 1970-luvulla

- tiukka normiohjaus
- tieto- ja viestintäteknikan kehitys luo uusia tilatarpeita
- arkkitehtuurin ihanteina yleispätevyys, keveys ja muuntojoustavuus
- etenkin kaupunkien lähikirjastoista halutaan koko yhteisön kokoontumispaikka

1970-luvun valtionapupolitiikka ohjasi sijoittamaan uudet kirjastot kansa- tai peruskoulurakennusten yhteyteen, sillä halpakorkoista kuoletuslainaa myönnettiin vain kouluihin sijoitettujen kirjastohuoneistojen rakentamiseen. Vanhat, ennen 1.1.1959 perustetut kaupungit eivät saaneet valtiolta lainaa kirjastorakennustarkoituksiin lainkaan, vaan ainoastaan rakennusavustusta 10–40 % rakennuskustannuksista (kansakoulukunnissa 10–50 %). Kirjastoväki ei pitänyt peruskouluihin suuntaavaa valtionapupolitiikkaa hyvänä, sillä peruskoulu ja kunnankirjasto oli toiminnallisesti hankalaa yhdistää toisiinsa. 1970-luvulla rakennettujen uusien koulujen sijaintia pidettiin usein liian syrjäisenä kirjaston houkuttelevuuden kannalta.

Kirjastot 1980-luvulla

- uusi kirjastolaki näkee kirjastopalvelut osana hyvinvointiyhteiskuntaa: kirjasto jokaiseen kuntaan
- valtionapu-uudistus ja taloudellinen nousukausi ruokkivat ennennäkemätöntä rakennusbuumia
- ihanteina kirjaston korostaminen julkisena palvelurakennuksena ja paikallisena kulttuurikeskuksena

1980-luvulla valtionapupolitiikka uudistui monessa vaiheessa taloudellisen noususuhdanteen siivittämänä. Kirjastolaki uusittiin vuonna 1986; myös laki yleisen kirjaston valtionosuuksista ja -avustuksista uusittiin. Uudistusten tarkoitus oli kannustaa kuntia rakentamaan entistä enemmän uusia kirjastoja, sillä kunnankirjastojen yhteenlasketut tilat jäivät 40 % alle normin, mutta kirjastojen toimintatavat monipuolistuivat koko ajan. Uusi jälkirahoitusmuoto tarjosi mahdollisuuden saada valtionapua seitsemän vuotta rakentamisen jälkeen.

1970–80-lukujen valtionapupolitiikassa huomioitiin mm. kunnan asukasluku, vähemmistökieliryhmien määrä ja koko, väestöennuste, paikallinen kustannustaso, rakennushankkeen laajuuden vaikutus rakennuskustannuksiin, perustamisolosuhteet, sijainti suojelukohteessa ja jopa kotimaisen lämmityspolttoaineen käyttö. Hyötypinta-alat ja normaalihinnat määriteltiin kunnan koon mukaan, valtionavun suuruus laskettiin kunnan kantokykyluokan mukaan.

Kirjastoja rakennettiin myös ilman valtion tukea. Pääkaupunkiseudulla ja muissa suurissa kaupungeissa rakennettiin etenkin sivukirjastoja kokonaan kunnan omalla kustannuksella.

Kirjastot 1990-luvulla

- lamakausi leikkaa kirjastorakentamisen rahoitusta ja arkkitehtuurin toteutumista
- arkkitehtuurissa palataan asiallisen viileään muotokieleen; kollaasi ja sisäkatu ovat suosittuja tilasommittelun keinoja
- kirjastot haluavat tarjota epäkaupallisen vaihtoehdon julkiselle sisätilalle

Kirjastot 2000-luvulla

- kirjastot toiminnoiltaan ja palveluiltaan yhä monimuotoisemmiksi
- kirjastot luonteva osa arjen ympäristöä; samoissa tiloissa muitakin toimijoita kuten nuorisotoimen ja aikuiskoulutuksen palveluita
- arkkitehtuurilla haetaan 'arjen juhlaa': näyttävyyden, houkuttelevuuden ja arkisuuden yhdistely uudistaa monumentaalisen kulttuurirakentamisen traditiota

Lähteet:

Junnila, Veikko 1977. Kirjastosuunnittelun opas. Helsinki: Martela Oy.

Ranta, Kaarina 1979: Valtion osallistuminen kirjaston rakentamiseen. Kirjastolehti 2/1975:418-422.

Äyräs, Anneli 1986: Yleisten kirjastojen rakentaminen. Kirjastolehti 2/1986.